

Michał Hejbudzki

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0616-3938

mhejbudzki@uwm.edu.pl

Reguły dochodzenia i rozliczania w postępowaniach o podział majątku wspólnego środków finansowych pochodzących z płatności bezpośrednich przyznawanych rolnikom

Wprowadzenie

W Polsce rolnictwo jest ważnym sektorem gospodarki narodowej¹, stanowi podstawowe źródło utrzymania znacznej części społeczeństwa, zaś obszary wykorzystywane do produkcji rolnej zajmują blisko połowę powierzchni kraju². Katalog instrumentów prawnych wsparcia sektora rolnego uległ istotnym zmianom z dniem 1 maja 2004 r., gdy Polska przystąpiła do Unii Europejskiej. Integralną częścią systemu prawnego UE są regulacje dotyczące realizacji założeń Wspólnej polityki rolnej (dalej jako WPR)³. Jednym z instrumentów

¹ Teza ta jest efektem wielokierunkowego spojrzenia na sektor rolny w Polsce m.in. poprzez pryzmat udziału w tworzeniu PKB, udziału w produkcji globalnej gospodarki narodowej, sfery tworzącej miejsca pracy, udziału zasobów rolnictwa w zasobach kapitałowych kraju, udziału nakładów inwestycyjnych w rolnictwie w całości nakładów w gospodarce narodowej. Szerzej zob. A. Mrówczyńska-Kamińska, *Znaczenie rolnictwa w gospodarce narodowej w Polsce, analiza makroekonomiczna i regionalna*, „Problemy Rolnictwa Światowego” 2008, nr 5, s. 97–98.

² W 2019 r. ponad 1,4 mln gospodarstw rolnych użytkowało 14,7 mln ha i utrzymywało 10,0 mln sztuk dużych zwierząt gospodarskich. W strukturze gospodarstw rolnych ponad połowę (53,5%) stanowiły gospodarstwa najmniejsze, tj. do 5 ha użytków rolnych. Odsetek gospodarstw największych, o powierzchni 50 ha i większej, wynosił zaledwie 2,4%. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie utrzymuje się od kilku lat na poziomie ok. 10 ha (w 2019 r. wyniosła 10,4 ha), podaje za: Główny Urząd Statystyczny, *Rolnictwo w 2019 roku*, Warszawa 2020, s. 3 i 15, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5507/3/16/1/rolnictwo_w_2019_14082020.pdf (data dostępu: 23.03.2021).

³ Zob. art. 38–44 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE). Celami wspólnej polityki rolnej są: a) zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej, jak również optymalne wykorzystanie czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej; b) zapewnienie w ten sposób odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej,

wsparcia celów WPR są płatności bezpośrednie, nazywane powszechnie dopłatami unijnymi, które stanowią zbiorcze określenie płatności przyznawanych bezpośrednio rolnikom⁴ w ramach systemów wsparcia wymienionych w załączniku I unijnego rozporządzenia nr 1307/2013⁵. Płatności bezpośrednie obejmują zwłaszcza jednolitą płatność obszarową, płatność za zazielenienie, płatność dla młodych rolników, płatność dodatkową, płatność związaną do powierzchni upraw, płatność związaną do zwierząt i płatność dla małych gospodarstw⁶. W grupie płatności bezpośrednich można wyodrębnić węższą kategorię, którą stanowią płatności obszarowe, do których zaliczana jest jednolita płatność obszarowa, płatność za zazielenienie, płatność dla młodych rolników, płatność dodatkowa i płatności związane do powierzchni upraw⁷. Początkowo celem płatności bezpośrednich było rekompensowanie rolnikom spadku ich dochodów spowodowanego znaczną obniżką cen gwarantowanych, stąd ich początkowa nazwa „płatności kompensacyjne”. W wyniku kolejnych reform WPR płatności bezpośrednie stały się ważnym instrumentem tej polityki odpowiedzialnym m.in. za wsparcie i stabilizację dochodów rolniczych, utrzymanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej zgodnej z ochroną środowiska, rekompensowanie kosztów związanych z wypełnianiem wymogów wspólnotowych w odniesieniu do jakości i sposobów produkcji związanych z realizacją pozaprodukcyjnych dóbr publicznych, zapewnienie równych warunków konkurencji w ramach jednolitego rynku rolno-żywnościowego, a także instrumentem pomocnym w realizacji nowych wyzwań związanych z ochro-

zwłaszcza przez podniesienie indywidualnego dochodu osób pracujących w rolnictwie; c) stabilizacja rynków; d) zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw; e) zapewnienie rozsądnych cen w dostawach dla konsumentów. Szerzej zob. A. Stelmachowski, [w:] P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1994, s. 66–72; A. Jurewicz, [w:] A. Stelmachowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2003, s. 57 i nast.; B. Jeżyńska, [w:] B. Jeżyńska, A. Oleszko, *Prawo rolne i żywnościowe. Zarys wykładu*, Kraków 2003, s. 248–249; A. Jurcewicz, B. Włodarczyk, [w:] P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2019, s. 83 i nast.

⁴ Na temat pojęcia rolnika zob. m.in. R. Budzinowski, *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 3, s. 111–120; M. Pietraszewski, *Czy rolnik indywidualny jest przedsiębiorcą w świetle kodeksu cywilnego?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4, s. 48–53; J.P. Naworski, *Status prawny rolnika indywidualnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 10, s. 11–19; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego*, Warszawa 2016, s. 227–244.

⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz. Urz. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 608 ze zm.).

⁶ Są to płatności bezpośrednie w rozumieniu art. 1 lit. a rozporządzenia nr 1307/2013. Zob. też art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1341 i 2320).

⁷ Art. 8 ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1341 i 2320).

ną zasobów naturalnych, zmianami klimatycznymi, gospodarką wodną, różnorodnością biologiczną oraz energią odnawialną⁸. Normatywne podstawy funkcjonowania systemu dopłat bezpośrednich zawarte są zarówno w regulacjach na płaszczyźnie unijnej⁹, jak też krajowej¹⁰.

Wybór tematu badawczego uzasadnia konstatacja, że w rezultacie przedstawionego obowiązującego stanu prawnego płatności bezpośrednie stały się stosunkowo częstym przedmiotem rozstrzygnięć wydawanych przez sądy powszechne. Celem podjętych rozważań naukowych jest ustalenie i przedstawienie wypracowanych reguł dochodzenia i rozliczania w postępowaniach o podział

⁸ Postanowienie SO w Sieradzu z 17 października 2018 r., sygn. akt I Ca 378/18, Lex nr 2584435.

⁹ Zob. m.in. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 320); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006 (Dz. U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 470); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz.U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 487); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 352/78, (WE) nr 165/94, (WE) nr 2799/98, (WE) nr 814/2000, (WE) nr 1290/2005 i (WE) nr 485/2008 (Dz.U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 549); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz.U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 608); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 922/72, (EWG) nr 234/79, (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007 (Dz.U. UE L 347 z dnia 20 grudnia 2013 r., s. 671); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2017/2393 z dnia 13 grudnia 2017 r. zmieniające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), (UE) nr 1306/2013 w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania, (UE) nr 1307/2013 ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej, (UE) nr 1308/2013 ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz (UE) nr 652/2014 ustanawiające przepisy w zakresie zarządzania wydatkami odnoszącymi się do łańcucha żywnościowego, zdrowia zwierząt i dobrostanu zwierząt oraz dotyczącymi zdrowia roślin i materiału przeznaczanego do reprodukcji roślin (Dz. U. UE L 350 z dnia 29 grudnia 2017 r., s. 15).

¹⁰ Zob. w szczególności ustawę z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1341 i 2320), która zastąpiła ustawę z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. z 2012 r., poz. 1164 i 1529, Dz.U. z 2013 r., poz. 311 oraz Dz.U. z 2014 r., poz. 240).

majątku wspólnego dotyczących gospodarstw rolnych¹¹ środków finansowych pochodzących z płatności bezpośrednich przyznawanych rolnikom. Badania zostały oparte na analizie judykatury, co stanowiło konsekwencję przyjętego założenia, że praktyka wymiaru sprawiedliwości w tym względzie stanowi najodpowiedniejsze i jednocześnie najbardziej miarodajne pole badawcze. Z uwagi na obszerność i wielowątkowość poruszanej materii zakres rozważań został ograniczony do jednego z tzw. postępowań działowych rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, a mianowicie do postępowania o podział majątku wspólnego. Decyzja w tym przedmiocie podyktowana jest znaczeniem społecznym, ocenianym zwłaszcza z perspektywy samych zainteresowanych, spraw o podział majątku wspólnego pomiędzy byłymi małżonkami. Powszechność i liczba tego rodzaju spraw, w których przedmiotem podziału są gospodarstwa rolne, powoduje, że reguły rządzące podziałem dopłat bezpośrednich nabierają szczególnej doniosłości. Dla przejrzystości wywodu rozważania zostały podzielone na dwie zasadnicze części, z których pierwsza dotyczy zagadnień związanych z rozliczeniem dopłat bezpośrednich pobranych przez jednego z małżonków w trakcie trwania ustawowej wspólności majątkowej, natomiast druga część poświęcona została analizie tych kwestii w okresie od ustania wspólności ustawowej do chwili podziału majątku¹².

¹¹ Na potrzeby rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu przyjęte zostało znaczenie gospodarstwa rolnego w rozumieniu teorii reistycznej, która w największym uproszczeniu sprowadza się do ujęcia nieruchomości rolnej jako koniecznego i głównego składnika gospodarstwa rolnego, a nawet wystarczającego do przyjęcia, że mamy do czynienia z gospodarstwem rolnym. Szerzej zob. S. Rakowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego w świetle przepisów prawa cywilnego*, „Nowe Prawo” 1971, nr 11, s. 1656; M. Ptaszyk, *Nowe zasady obrotu nieruchomościami rolnymi inter vivos*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7, s. 52; K. Czerwińska-Koral, *Pojęcie gospodarstwa rolnego w kodeksie cywilnym – zagadnienia wybrane*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2013, r. XIII, s. 383; orzeczenie SN z 4 lutego 1967 r., sygn. akt I CO 24/58, OSNCK 1960, nr 4, poz. 98; uchwała SN z 4 lutego 1967 r., sygn. akt III CZP 110/66, postanowienie SN z 24 marca 2004 r., sygn. akt I CK 448/03, Lex nr 749988.

¹² Przyjęty podział zagadnień nie wykracza poza zakres rozważań wyznaczonych granicami określonymi w tytule opracowania. Mianowicie, jeżeli chodzi o tzw. dopłaty unijne uzyskane w okresie od ustania wspólności ustawowej do chwili podziału majątku, to, jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniach z 14 grudnia 2011 r., sygn. akt I CSK 138/11 (OSNC 2012, nr 7–8, poz. 89) i z 9 grudnia 2014 r., sygn. akt III CSK 351/13 (niepubl.), przed wszczęciem postępowania działowego roszczenia tego rodzaju rozpoznawane są w postępowaniu procesowym, a do postępowania działowego, w wypadku czasowego zbiegu, przekazane zostały w imię kompleksowości załatwiania spraw i eliminowania zbędnych postępowań sądowych. Oznacza to, że pożytki z majątku wspólnego za okres po ustaniu wspólności majątkowej nie wchodziły w skład majątku wspólnego, lecz stanowią przedmiot odrębnego rozliczenia, dokonywanego kompleksowo w ramach postępowania działowego na podstawie art. 567 § 3 k.p.c. w zw. z art. 686 k.p.c. (zob. postanowienie SN z 29 grudnia 2016 r., sygn. akt II CSK 82/15, Lex nr 2010218; postanowienie SN z 17 listopada 2011 r., sygn. akt IV CSK 93/11, Legalis nr 464205).

Płatności bezpośrednie przyznane w trakcie trwania wspólności ustawowej

Zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 31 § 1 k.r.o.¹³ z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami z mocy ustawy wspólność majątkowa (wspólność ustawowa) obejmująca przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub przez jednego z nich (majątek wspólny). Do wyjątków należą zatem te sytuacje, w których małżonkowie dokonali wyboru innego małżeńskiego ustroju majątkowego, jak też gdy przyjęli ustrój ustawowej wspólności majątkowej, ale z mocy szczególnych regulacji przedmioty majątkowe nabyte w trakcie jego trwania należą do majątku osobistego każdego z małżonków¹⁴.

Na tle przytoczonych unormowań należy przyjąć, że polski model ustawowej wspólności majątkowej pozwala na sformułowanie wniosku, że środki finansowe pochodzące z płatności bezpośrednich do produkcji rolnej przyznane w czasie trwania wspólności ustawowej małżeńskiej stanowią dochód powstały z gospodarstwa rolnego. Brak jest jakichkolwiek aksjologicznych podstaw do szczególnego traktowania dochodu z majątku wspólnego lub powstałego na majątku osobistym w zakresie otrzymanych płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, ale wypracowanego w czasie trwania wspólności ustawowej poprzez pracę w gospodarstwie rolnym. Trzeba też zauważyć, że przepisy ww. ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, jak również poprzedzającej ją ustawy z dnia 26 stycznia 2007 r. nie wyłączają dopłat bezpośrednich od obowiązku rozliczenia się z byłym małżonkiem. W konsekwencji środki te podlegają rozliczeniu przy podziale majątku, ponieważ stanowią dochód z gospodarstwa rolnego i to nie tylko w sytuacji, gdy gospodarstwo rolne należy do majątku wspólnego małżonków, ale także wówczas, gdy stanowi ono majątek osobisty jednego z nich, co wynika z ogólnej zasady, że do majątku wspólnego należą dochody z majątku osobistego każdego z małżonków (art. 31 § 1 pkt 2 k.r.o.)¹⁵.

Dla pełnego obrazu zagadnienia należy dodać, że środki pieniężne pochodzące z płatności bezpośrednich za okres przed ustaniem wspólności ustawowej małżeńskiej co do zasady nie podlegają rozliczeniu, ponieważ są traktowane jako dochody z majątku wspólnego i przeznaczone na zaspokojenie potrzeb rodziny¹⁶. Nawet niefrasobliwe spożytkowanie tych środków przez małżonka, który je uzyskał, np. na chybioną inwestycję rolną, która nie przyniosła ocze-

¹³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1359), dalej jako k.r.o.

¹⁴ Chodzi tu zwłaszcza o katalog zawarty w art. 33 k.r.o.

¹⁵ Postanowienie SO w Olsztynie z 6 lipca 2018 r., sygn. akt IX Ca 100/18, Lex nr 2533305; postanowienie SO w Olsztynie z 28 grudnia 2018 r., sygn. akt IX Ca 778/18, Lex nr 2610419.

¹⁶ Postanowienie SO w Sieradzu z 17 października 2018 r., sygn. akt I Ca 378/18, Lex nr 2584435.

kiwanych zysków albo nawet spowodowała straty, nie uzasadnia ich rozliczenia przy podziale majątku wspólnego. Zgodnie bowiem z utrwaloną linią orzecniczą nawet ewentualne szkody wyrządzone w majątku wspólnym z winy nieumyślnej nie mają wpływu na rozliczenia w postępowaniu o podział majątku wspólnego¹⁷. Rozliczenia takie mogą nastąpić wyjątkowo na podstawie art. 415 k.c., jeżeli jeden z małżonków wyrządził szkodę w majątku wspólnym umyślnie, zwłaszcza gdy zatrzymał dla siebie pieniądze wchodzące w skład majątku wspólnego. Poszkodowanemu należy się odszkodowanie w wysokości połowy wartości tych środków. Oznacza to, że jeżeli jeden z małżonków w trakcie trwania wspólności majątkowej uzyskał dopłaty i nie rozliczył się z nich, to powinien to uczynić w ramach dokonywanego podziału majątku stosownie do udziału wynoszącego zasadniczo połowę, co wynika z treści art. 43 § 1 k.r.o. *Onus probandi* w zakresie wykorzystania środków otrzymanych z tytułu płatności bezpośrednich spoczywa na tym z małżonków, który twierdzi, że drugi małżonek pobrał pieniądze z dopłat i przeniósł je do swojego majątku osobistego. Sam fakt możliwych trudności dowodowych nie uzasadnia przerzucenia ciężaru dowodu na stronę przeciwną. Inaczej byłoby, gdyby zostało wykazane, że w dacie ustania wspólności ustawowej bądź na krótko przed jej ustaniem małżonek ten dysponował znacznymi środkami pochodzącymi z majątku wspólnego, których wydatkowania na potrzeby rodziny bądź swoje usprawiedliwione własne potrzeby, nie potrafiłby wykazać. Wówczas zasady doświadczenia życiowego przemawiałyby za tym, że zużył lub ukrył te środki ze szkodą dla majątku wspólnego i powinien z tych środków rozliczyć się w sprawie o podział majątku wspólnego¹⁸. Z reguły ocena właściwego wykorzystania środków z dopłat będzie się opierała na dowodzie z dokumentu w postaci zaświadczenia Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (dalej jako ARiMR). Z uwagi na obowiązek sądu ustalenia z urzędu składu i wartości majątku wspólnego (art. 567 § 3 k.p.c. w zw. z art. 684 k.p.c.), a także poczynienia przez stronę ewentualnych nakładów i wydatków z majątku wspólnego na majątek osobisty, taki dowód najczęściej będzie przeprowadzony z inicjatywy sądu orzekającego. W razie stwierdzenia przez ARMiR prawidłowego rozliczenia się małżonka, który otrzymał środki z tytułu płatności bezpośrednich, ciężar dowodu będzie spoczywał na drugim z małżonków. W przeciwnym razie nie będzie podstaw do uwzględnienia tego rodzaju żądania tylko wówczas, gdy środki te zostaną wydane przez małżonka, który dostał dopłaty, na zaspokojenie potrzeb rodziny lub własnych usprawiedliwionych

¹⁷ Uchwała SN z 19 maja 1989 r., sygn. akt III CZP 52/89, OSNCP 1990, nr 4–5, poz. 60; uchwała SN z 27 października 1967 r., sygn. akt III CZP 73/67, OSNP 1968, nr 7, poz. 116.

¹⁸ Postanowienie SO w Sieradzu z 17 października 2018 r., sygn. akt I Ca 378/18, Lex nr 2584435; postanowienie SO w Olsztynie z 28 września 2017 r., sygn. akt IX Ca 241/17, Lex nr 2375766; postanowienie SO w Lublinie z 2 listopada 2017 r., sygn. akt II Ca 410/17, Lex nr 2413451.

potrzeb. Jednak wówczas ciężar dowodu tej okoliczności spoczywa na stronie, która pieniądze zużyła¹⁹.

Jako osobliwą, aczkolwiek nie odosobnioną, należy traktować sytuację, w której małżonkowie przenoszą posiadanie gospodarstwa rolnego na inny podmiot, chociażby na podstawie umowy dzierżawy, ale pobierają pieniądze z tytułu płatności obszarowych. Jest to sytuacja sprzeczna z obowiązującymi normami prawnymi, bowiem płatności obszarowe przyznawane są tym rolnikom, którzy faktycznie użytkują posiadane nieruchomości²⁰. Podstawę normatywną stanowi art. 8 ust. 1 pkt 3 ww. ustawy z 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, zgodnie z którym płatności obszarowe przyznawane są do powierzchni działki rolnej będącej w posiadaniu rolnika w dniu 31 maja roku, w którym został złożony wniosek o przyznanie tych płatności. Zatem w opisanym stanie faktycznym uzyskiwane środki pieniężne nie są spożytkowane na potrzeby związane z prowadzeniem produkcji rolniczej, lecz stanowią swoistą formę dochodu tylko z tytułu formalnego posiadania nieruchomości rolnych, chociaż dopłaty te w swoim założeniu miały służyć pokrywaniu wydatków związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, czyli powinni je otrzymać rzeczywiści posiadacze, a nie małżonkowie. Niemniej jednak należy przyjąć, że ani przepisy ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, ani poprzedzającej ją ustawy z dnia 26 stycznia 2007 r. nie wyłączają dopłat bezpośrednich od obowiązku rozliczenia się ze współwłaścicielem, i to także wówczas, gdy powinny przysługiwać jedynie faktycznym posiadaczom wykorzystującym je rolniczo. Zasadniczo zatem nie może budzić wątpliwości, że skoro jeden z małżonków pobrał z wyłączeniem drugiego małżonka dopłaty bezpośrednio do gruntów rolnych objętych wspólnością ustawową, to powinien rozliczyć się z nich w postępowaniu o podział majątku wspólnego²¹.

Płatności bezpośrednie przyznane po ustaniu wspólności ustawowej, a przed podziałem majątku

Na przedpolu rozważań należy zauważyć, że środki finansowe z tytułu płatności bezpośrednich uzyskane przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej nie są objęte podziałem, jeżeli gospodarstwo rolne wchodziło do jego majątku osobistego. Środki z tytułu tzw. dopłat unijnych nie będą

¹⁹ Postanowienie SN z 19 czerwca 2009 r., sygn. akt V CSK 485/08, Lex nr 537040.

²⁰ Wyrok WSA w Gdańsku z 9 stycznia 2014 r., sygn. akt I SA/GD 1255/13, Lex nr 1419543.

²¹ Należy tu przywołać rozstrzygnięcie zawarte w postanowieniu SO w Olsztynie z 16 stycznia 2020 r., sygn. akt IX Ca 1086/19, Lex nr 2784336, aczkolwiek warto nadmienić, że w stanie faktycznym sprawy chodziło o rozliczenia wynikające z tytułu działu spadku, a nie podziału majątku wspólnego.

rozliczane w postępowaniu o podział majątku wspólnego także wówczas, gdy po ustaniu wspólności majątkowej jeden z małżonków za wyraźną lub domniemaną zgodą drugiego małżonka wydzierżawił wspólne gospodarstwo rolne osobie trzeciej, która uzyskuje te dopłaty. W takim przypadku przedmiotem podziału będzie czynsz dzierżawny. Wywód w tej części należy uzupełnić o sytuację, w której po ustaniu wspólności majątkowej małżonkowie podzielią się *quoad usum* gruntami wspólnego gospodarstwa rolnego. Tym samym każdy z nich jest uprawniony do korzystania z odpowiedniej części gruntów i pobierania związanych z tym korzyści, również w postaci dopłat. W takim przypadku należy przyjąć, że umowa *quoad usum* stron zmienia wynikający z art. 207 k.c. sposób podziału pożytków i innych przychodów oraz ciężarów i wydatków, a wszelkie korzyści oraz ciężary przypadają temu, kto posiada dane grunty²². W rezultacie sąd orzekający nie będzie w postępowaniu o podział majątku rozliczał tzw. dopłat unijnych.

W konsekwencji powyżej poczynionych uwag należy przyjąć, że zagadnienie, czy dopłaty unijne pobrane przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej stanowią pożytek z rzeczy w rozumieniu przepisów k.c. i czy powinny być uwzględniane przy ustaleniu wysokości dochodów podlegających rozliczeniu w postępowaniu sądowym, dotyczy wyłącznie sytuacji, gdy istnieje wspólne gospodarstwo podlegające podziałowi. Na tym tle w judykaturze doszło do polaryzacji stanowisk.

W świetle pierwszego stanowiska²³, obecnie odosobnionego, dopłaty unijne nie podlegają rozliczeniu w postępowaniu o podział majątku, ponieważ płatności bezpośrednie nie mogą być traktowane jako pożytek w rozumieniu art. 53 § 2 k.c. Zgodnie z tym przepisem pożytkami cywilnymi są dochody, które rzecz przynosi na podstawie stosunku prawnego. Takim stosunkiem prawnym może być np. prawo własności, które niewątpliwie w udziale wynoszącym ½ przysługuje małżonkowi w odniesieniu do obszarów objętych płatnościami. Jednakże zarówno na gruncie obecnie obowiązującej ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, jak i poprzednio obowiązujących ustaw z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach wsparcia bezpośredniego i z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach

²² Wyrok SN z 16 września 2015 r., sygn. akt III CSK 446/14, Lex nr 1816593; postanowienie SO w Lublinie z 2 listopada 2017 r., sygn. akt II Ca 410/17, Lex nr 2413451.

²³ Postanowienie SO w Białymstoku z 15 listopada 2010 r., sygn. akt II Ca 731/10, Legalis nr 526629; postanowienie SO w Ostrołęce z 9 maja 2013 r., sygn. akt I Ca 190/13, Lex nr 1846185; postanowienie SR w Ciechanowie z 22 sierpnia 2017 r., sygn. akt I Ns 243/14, Lex nr 2363698; postanowienie SR w Radzynie Podlaskim z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt I Ns 255/12 (niepubl. treść zawarta w uzasadnieniu postanowienia SO w Lublinie z 2 listopada 2017 r., sygn. akt II Ca 410/17, Lex nr 2413451); postanowienie SR w Piszcu z 14 grudnia 2016 r., sygn. akt I Ns 31/15, Lex nr 2335856; wyrok NSA z 29 listopada 2011 r., sygn. akt II GSK 1177/10, Lex nr 1151564; wyrok NSA z 7 marca 2012 r., sygn. akt II GSK 87/11, Lex nr 1137971; postanowienie SN z 15 kwietnia 2011 r., sygn. akt II CSK 430/10, Lex nr 846560.

bezpośrednich do gruntów rolnych i oddzielnej płatności z tytułu cukru, prawo do płatności zostało uzależnione od posiadania gruntów rolnych, nie zaś od ich własności, przy spełnieniu dodatkowych określonych w ustawie warunków, w szczególności: utrzymywania gruntów w dobrej kulturze rolnej, zachowania wymogów ochrony środowiska i właściwej normy obszarowej. Z uregulowań powyższych ustaw wynika, że przyznanie tzw. dopłat unijnych zostało powiązane z osobą producenta rolnego i ukierunkowane na konkretny cel w oderwaniu od stosunku prawnego tego producenta do nieruchomości, brak jest zatem argumentów przemawiających za wnioskiem o potrzebie podzielenia się przez uprawnionego do płatności z inną osobą, która takich uprawnień nie ma. Dlatego nie sposób uznać je za przychód podlegający rozliczeniu w sprawie o podział majątku wspólnego, jeżeli ubiegający się o to rozliczenie małżonek nie wykaze, że uzyskałby taki sam przychód, gdyby uprzednio wystąpił o płatności. Skoro dopłaty unijne są elementem WPR krajów UE, to ich celem jest przede wszystkim dotowanie niektórych działów produkcji rolnej po to, aby taka działalność była opłacalna. Służą one wyrównywaniu możliwości produkcyjnych przez dotowanie tych rolników, którzy gospodarują w trudniejszych warunkach. Podkreślenia wymaga, że świadczenia w postaci tzw. dopłat unijnych mają charakter administracyjnoprawny, a nie cywilnoprawny, a intencją ustawodawcy, który zezwolił współwłaścicielom przy znoszeniu współwłasności na rozliczanie pożytków i przychodów (art. 207 k.c.), było rozliczanie pożytków i przychodów wynikających ze stosunków regulowanych przepisami prawa cywilnego.

Drugie stanowisko, które opiera się na założeniu przeciwnym, dominuje i zasługuje na aprobatę. Zgodnie z tym poglądem przepisy ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (podobnie jak poprzednio obowiązującej ustawy z 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego) wskazują jedynie warunki, od spełnienia których uzależnione jest przysługiwanie rolnikowi, posiadającemu grunty rolne, płatności bezpośrednich, nie odnoszą się natomiast do kwestii składu i wartości majątku wspólnego małżonków lub ich majątków osobistych, jak też do kwestii podziału majątku wspólnego po ustaniu łączącego ich ustroju majątkowej wspólności ustawowej. W rezultacie byli małżonkowie muszą podzielić się dopłatami unijnymi do gospodarstwa rolnego, otrzymanymi już po rozwodzie, a przed podziałem majątku. Za materialnoprawną podstawę rozliczenia kwot pobranych z tytułu płatności bezpośrednich przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności majątkowej należy przyjąć art. 207 k.c., w świetle którego pożytki i inne przychody z rzeczy wspólnej przypadają współwłaścicielom w stosunku do wielkości udziałów i w takim samym stosunku współwłaściciele ponoszą wydatki i ciężary związane z rzeczą wspólną. Okoliczność, że współwłaściciel rzeczy nie posiada jej ani nie realizuje w drodze roszczenia swojego uprawnienia do współposiadania rzeczy lub posiadania

wyodrębnionej części rzeczy, nie stanowi przeszkody do domagania się przez tego współwłaściciela partycypowania, proporcjonalnie do przysługującego mu udziału, w dochodach z rzeczy, jeżeli przynosi ona dochody²⁴.

Powyzsze uwagi nie oznaczają automatycznego dokonania przez sąd orzekający z urzędu zabiegu matematycznego polegającego na prostym podzieleniu kwot uzyskanych z tytułu płatności bezpośrednich. W świetle dominującego stanowiska wyrażonego w judykaturze, o tym, w jakiej części te dopłaty przypadną byłym małżonkom, zawsze decyduje sąd²⁵. W konsekwencji sposób rozliczenia tzw. dopłat unijnych wymaga przeanalizowania co najmniej trzech kwestii.

Po pierwsze, należy wskazać, że przepisy art. 684 k.p.c. w zw. z art. 567 § 3 k.p.c. nakładają na sąd obowiązek działania z urzędu wyłącznie w odniesieniu do ustalenia i podziału składników majątku wspólnego pomiędzy byłymi małżonkami. Natomiast w okresie między ustaniem wspólności a dokonaniem podziału majątku wspólnego podstawę dokonania rozliczeń stanowią art. 567 § 1 k.p.c. w zw. z art. 686 k.p.c., zgodnie z którymi sąd w postępowaniu działowym dokonuje rozliczeń z tytułu posiadania przedmiotów należących do majątku objętego wspólnością, pobranych pożytków i innych przychodów, a także poczynionych na ten majątek nakładów i spłaconych długów²⁶. Przepis art. 618 § 1 k.p.c. stanowi podstawę prawną do zażądania rozliczenia w postępowaniu działowym tzw. dopłat unijnych, rozumianych jako pożytki, które przyniosło wspólne prawo do gospodarstwa rolnego²⁷. Stosownie do przytoczonej normy, w postępowaniu o zniesienie współwłasności sąd rozstrzyga także spory o prawo żądania zniesienia współwłasności i o prawo własności, jak również wzajemne roszczenia współwłaścicieli z tytułu posiadania rzeczy. Rozstrzygając spór o prawo żądania zniesienia współwłasności lub o prawo własności, sąd może wydać w tym przedmiocie postanowienie wstępne. Zgłoszenie roszczeń, o których stanowi art. 618 § 1 k.p.c., dopuszczalne jest do daty zamknięcia rozprawy przed sądem pierwszej instancji. Zgłoszenie ich przed sądem drugiej instancji jest zaś skuteczne, gdy powstały albo stały się wymagalne w trakcie postępowania międzyinstancyjnego i później²⁸. Aktywność w postępowaniu sądowym małżonka, który domaga się rozliczenia tzw. dopłat unijnych po ustaniu wspólności majątkowej nie może ograniczać się wyłącznie do ogólnego sformułowania takiego żądania, albowiem będzie ono niewystarczające i może spowodować ujemne konsekwencje w postaci przegrania sprawy. Zgłaszając roszczenie, o którym mowa w art. 618 § 1 k.p.c., małżonek powinien

²⁴ Postanowienie SN z 21 września 2006 r., sygn. akt I CSK 128/06, Lex nr 395221; postanowienie SN z 17 listopada 2011 r., sygn. akt IV CSK 93/11, Lex nr 1102266.

²⁵ Postanowienie SN z 13 grudnia 2013 r., sygn. akt III CZP 86/13, Lex nr 1102266.

²⁶ Postanowienie SN z 7 stycznia 2009 r., sygn. akt II CSK 390/08, Lex nr 490512.

²⁷ Postanowienie SN z 29 stycznia 2015 r., sygn. akt II CSK 82/15, Lex 201018.

²⁸ Postanowienie SN z 7 marca 2018 r., sygn. akt I CSK 670/17, Lex 2479507.

zatem zadbać o to, aby było ono sformułowane w sposób odpowiadający żądaniu pozwu o zasądzenie określonej należności, dlatego powinno zawierać precyzyjne oznaczenie wysokości pożytków oraz podstawę faktyczną żądania. Same tylko pisma procesowe, w których małżonek odnosi się do wysokości dopłat bezpośrednich i pobranych pożytków, nie mogą być uznane za pisma zawierające wnioski, które warunkują rozpoznanie roszczeń wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. Jeżeli złożone przez byłego małżonka pisma zawierały tylko wnioski dowodowe, zmierzające do ustalenia faktów, to po przeprowadzeniu dowodów powinien wystąpić z pisemnym żądaniem zasądzenia zwrotu równowartości pożytków, określając je kwotowo. Do pisma procesowego zawierającego zgłoszenie tego rodzaju roszczenia w sposób ogólny ma zastosowanie art. 130 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., stąd też w rachubę wchodzi zwrot wniosku w razie nieusunięcia w terminie jego braku formalnego²⁹. Natomiast gdy małżonek w ogóle nie złoży wniosku o zasądzenie kwoty, to brak takiego wniosku sprawia, że nie zachodzą podstawy do zastosowania art. 130 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., albowiem przepis ten przewiduje wezwanie do uzupełnienia braków formalnych pisma, które zostało złożone. Co więcej, za niewystarczające należy uznać sformułowane w sposób ogólny stanowisko małżonka do protokołu podczas rozprawy, ponieważ wówczas art. 130 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § k.p.c. nie znajdzie zastosowania, a to z tej przyczyny, że przywołany przepis odnosi się do wniosków składanych w formie pisemnej. W takim przypadku, gdy małżonek nie jest reprezentowany przez profesjonalnego pełnomocnika, należy się spodziewać, że sąd udzieli mu stosownego pouczenia po myśli art. 212 § 2 k.p.c. Jeżeli jednak małżonek jest reprezentowany przez profesjonalnego pełnomocnika, to trzeba przyjąć, że sąd nie jest upoważniony do narzucania formy procedowania ani do instruowania, w jaki sposób czynność powinna być dokonana, aby odnieść zamierzony efekt³⁰.

Po drugie, trzeba mieć na względzie, że poprawne sformułowanie przez małżonka żądania zasądzenia odpowiedniej kwoty z tytułu tzw. dopłat unijnych uzyskanych przez drugiego małżonka po ustaniu wspólności majątkowej nie jest wystarczające. Mianowicie sam fakt rozpoznania tych roszczeń w postępowaniu nieprocesowym nie uzasadnia stosowania do reguł rządzących rozstrzygnięciem tych roszczeń zasad odmiennych od tych, jakie rządzą rozstrzygnięciem takich roszczeń w procesie³¹. Skoro do roszczeń, o których mowa w art. 618 § 1 k.p.c., stosuje się zasady ogólne procesu, to na małżonku domagającym się rozliczeń spoczywa ciężar wykazania zasadności zgłoszonego żą-

²⁹ Postanowienie SN z 19 lipca 2012 r., sygn. akt V CSK 49/11, Lex nr 1119572, zob. też postanowienie SN z 14 grudnia 2011 r., sygn. akt I CSK 138/11, OSNC 2012, nr 7–8, poz. 89 i postanowienie SN z 9 grudnia 2014 r., sygn. akt III CSK 351/13, Lex nr 1646385.

³⁰ Postanowienie SO w Olsztynie z 21 listopada 2019 r., sygn. akt IX Ca 942/19, Lex nr 2764041.

³¹ Postanowienie SN z 1 grudnia 2011 r., sygn. akt I CSK 78/11, Lex nr 1129066; postanowienie SO w Olsztynie z 16 stycznia 2020 r., sygn. akt IX Ca 1086/19, Lex nr 2784336.

dania co do wysokości, zgodnie z ogólną regułą dowodową zawartą w art. 6 k.c. Sprostanie ciężarowi dowodu nabiera szczególnie ważnego znaczenia wówczas, gdy drugi z małżonków otrzymywał dopłaty unijne zarówno do gospodarstwa rolnego obejmującego nieruchomości wspólne, jak też nieruchomości stanowiące jego wyłączną własność. W takim przypadku ograniczenie się przez małżonka dochodzącego roszczeń do zgłoszenia rozliczenia dopłat za czas od ustania wspólności ustawowej do dnia podziału majątku bez udowodnienia, w jakiej części przysługują one od gruntów stanowiących majątek wspólny, może spowodować dla niego ujemne konsekwencje. Mianowicie zgromadzony w sprawie materiał dowodowy może okazać się wystarczający do rozliczenia jedynie pieniędzy uzyskanych z tytułu jednolitych płatności obszarowych. Wtedy bowiem stosunek powierzchni nieruchomości wspólnych do nieruchomości będących własnością drugiego małżonka, pobierającego wskazane płatności obszarowe, będzie najczęściej możliwy do wyliczenia, a co za tym idzie, będzie można przeliczyć kwoty przypadające na nieruchomości wspólne. Jednak już w stosunku do innych rodzajów płatności bezpośrednich opisana metoda może okazać się niewystarczająca.

Po trzecie, mimo że co do zasady środki uzyskane z tytułu płatności bezpośrednich powinny podlegać rozliczeniu przy podziale majątku wspólnego, jednak nie oznacza to konieczności ich podziału po połowie. Z tego względu szerszej analizy wymaga sposób rozliczenia pieniędzy uzyskanych przez jednego z małżonków z tytułu płatności bezpośrednich po ustaniu wspólności majątkowej. W judykaturze wypracowano kilka zasadniczych metod rozliczania środków pieniężnych uzyskanych z tzw. dopłat unijnych, gdy są one związane z prowadzeniem wspólnego gospodarstwa rolnego.

Pierwsza metoda polega na uwzględnianiu tzw. dopłat unijnych przy ustalaniu dochodowości gospodarstwa rolnego i rozliczeniu małżonków z dochodu, bowiem dopłaty stanowią tylko jeden z przychodów gospodarstwa rolnego, a nie można tracić z pola widzenia wydatków ponoszonych na prowadzenie gospodarstwa rolnego³². W konsekwencji niezbędny jest dowód z opinii biegłego sądowego, który powinien ustalić szacunkowe dochody z gospodarstwa rolnego stron wyliczone z uwzględnieniem udziału dopłat unijnych w kosztach prowadzenia gospodarstwa rolnego. Taka teza dowodowa została sformułowana przez Sąd Rejonowy w sprawie opisanej w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z 17 listopada 2011 r., IV CSK 93/11. Co istotne, Sąd Okręgowy, działający jako instancja odwoławcza, przyjął dochód z gospodarstwa rolnego bez uwzględnienia wysokości tzw. dopłat unijnych, zmieniając tym samym postanowienie Sądu Rejonowego. Stanowisko Sądu Okręgowego było jednak wynikiem prezentowanego wyżej poglądu, że tzw. dopłaty unijne po ustaniu wspólności ustawowej przysługiwały wyłącznie temu z małżonków,

³² Postanowienie SO w Lublinie z 2 listopada 2017 r., sygn. akt II Ca 410/17, Lex nr 2413451.

który był posiadaczem gospodarstwa rolnego. Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną od tego orzeczenia, ale, jak wynika z treści uzasadnienia, stało się tak nie dlatego, że podzielił stanowisko Sądu Okręgowego, lecz z uwagi na zasadę zakazu reformationis in peius (art. 384 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c.).

Druga metoda sprowadza się do określenia dochodów ze wspólnego gospodarstwa z pominięciem tzw. dopłat unijnych, które z założenia wyrównują koszty produkcji rolnej i stanowią dodatkowy dochód gospodarstwa. W rezultacie środki finansowe uzyskane z płatności bezpośrednich nie są uwzględniane przy wyliczaniu dochodów z gospodarstwa rolnego, ale podlegają rozliczeniu przy podziale majątku. Oznacza to, że przedmiotem podziału są oddzielnie dochody z gospodarstwa rolnego i oddzielnie tzw. dopłaty unijne³³.

Trzecia metoda polega na podziale wyłącznie kwot uzyskanych z płatności bezpośrednich, bez uwzględniania dochodu z gospodarstwa wspólnego. Znajdzie ona zastosowanie wówczas, gdy po ustaniu wspólności ustawowej gospodarstwo zostało wdzierżawione lub oddane do korzystania osobie trzeciej na podstawie innej umowy obligacyjnej, zaś jeden z małżonków pobiera środki z tzw. dopłat unijnych³⁴. W tej sytuacji otrzymane pieniądze nie są wykorzystane na potrzeby związane z prowadzeniem produkcji rolniczej, ale stanowią swoistą formę dochodu tylko z tytułu formalnego posiadania nieruchomości rolnych, chociaż dopłaty te w swoim założeniu mają służyć pokrywaniu wydatków związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, czyli *de facto* powinni je otrzymać dzierżawcy, a nie jeden małżonków³⁵. Przydatność tej metody da się zaobserwować także w sytuacji, gdy małżonek, który pobrał tzw. dopłaty unijne, będzie w postępowaniu sądowym zachowywał postawę bierną. Jeżeli zatem nie złoży wniosku o rozliczenie ciężarów poniesionych na utrzymanie wspólnego gospodarstwa, to zastosowanie tej metody będzie uzasadnione³⁶. Trzeba też wskazać na wariant tej metody stosowany wtedy, gdy tzw. dopłaty unijne (dotyczy to zwłaszcza jednolitej płatności obszarowej) będą przyznane jednemu z małżonków zarówno na nieruchomości wspólne, jak też na nieruchomości stanowiące jego wyłączną własność. Wówczas w pierwszej kolejności należy ustalić tzw. nośnik wartości dopłaty. Jest to iloraz przyznanej kwoty i łącznej ilości hektarów, na które została ona przyznana, tj. zarówno stanowiących

³³ Postanowienie SO w Łodzi z 21 marca 2014 r., sygn. akt III Ca 1046/13, Lex nr 2128015.

³⁴ Postanowienie SO w Olsztynie z 6 lipca 2018 r., sygn. akt IX Ca 100/18, Lex nr 2533305. Warty uwagi jest stan faktyczny, w którym przedstawiona metoda znalazła zastosowanie, a mianowicie zgodnie z umową dzierżawy, jaką wnioskodawca zawarł ze spadkodawcą, dopłaty obszarowe miały być pobierane w całości przez spadkodawcę, a skoro tak, to sąd orzekający przyjął, że dopłaty przyznane po otwarciu spadku przypadają wszystkim spadkobiercom stosownie do przysługujących im udziałów w spadku.

³⁵ Postanowienie SO w Olsztynie z 16 stycznia 2020 r., sygn. akt IX Ca 1086/19 Lex nr 2784336. Należy dodać, że orzeczenie dotyczyło działu spadku, ale w niczym nie umniejsza to jego przydatności dla analizowanych kwestii.

³⁶ Por. postanowienie SO w Olsztynie z 28 września 2017 r., sygn. akt IX Ca 241/17, Lex nr 2375766.

własność wspólną obu małżonków, jak też wyłączną własność małżonka, który uzyskał te dopłaty. Pozwoli to na ustalenie wysokości dopłaty na 1 ha. Następnie należy otrzymany wynik przemnożyć przez liczbę hektarów wspólnych i tak otrzymana kwota będzie podlegała rozliczeniu w postępowaniu sądowym.

Podsumowanie

Środki pieniężne uzyskiwane w ramach płatności bezpośrednich są stałym komponentem przychodów uzyskiwanych z tytułu prowadzenia gospodarstw rolnych, a tym samym żądania ich rozliczenia są powszechnie spotykane w sprawach o podział majątku wspólnego. Przeprowadzone rozważania prowadzą do kilku zasadniczych wniosków.

Po pierwsze, w judykaturze można obserwować bardzo wyraźną ewolucję w przedmiocie dopuszczalności rozliczania środków finansowych pochodzących z tzw. dopłat unijnych w postępowaniu o podział majątku wspólnego. W świetle obecnie dominującego stanowiska na gruncie prawa cywilnego brak jest jakichkolwiek aksjologicznych podstaw do szczególnego traktowania dochodu z majątku wspólnego, jakim są dopłaty bezpośrednie, mimo tego, że są przyznawane w trybie administracyjnoprawnym. Jest to stanowisko słuszne. Można również wskazać na bardzo sugestywne porównanie, kiedy to małżonek posiadający kilka nieruchomości wspólnych i czerpiący dochód z ich wynajmu, musiałby się na wniosek rozliczyć z drugim małżonkiem będącym współwłaścicielem, natomiast taki obowiązek nie zachodziłby w przypadku posiadacza gruntu rolnego pobierającego dopłaty.

Po drugie, należy wyodrębnić dwa okresy, za które możliwe jest zgłoszenie żądania dokonania takiego rozliczenia. Pierwszy z nich wyznaczony jest czasem trwania wspólności majątkowej małżeńskiej. Środki pieniężne pochodzące z płatności bezpośrednich za okres przed ustaniem wspólności ustawowej małżeńskiej co do zasady nie podlegają rozliczeniu, ponieważ są traktowane jako dochody z majątku wspólnego i przeznaczone na zaspokojenie potrzeb rodziny. Jeżeli zatem jeden z małżonków żąda ich rozliczenia, to zasadniczo na nim spoczywa ciężar dowodu, że środki te nie zostały przeznaczone na potrzeby rodziny. Drugi okres obejmuje przedział czasowy między ustaniem wspólności majątkowej a podziałem majątku. Wówczas małżonek zgłaszający żądanie musi sprostać niełatwym wymaganiom przewidzianym w postępowaniu procesowym dla powoda dochodzącego swojego roszczenia i dopiero wtedy możliwy jest podział środków uzyskanych z płatności bezpośrednich.

Po trzecie, obowiązek rozliczenia tzw. dopłat unijnych przy podziale majątku wspólnego nie jest równoznaczny z koniecznością ich podziału po połowie³⁷. Badania empiryczne mające za przedmiot orzeczenia sądowe pozwalają sformułować trzy główne metody rozliczeń dopłat unijnych. Pierwsza metoda polega na uwzględnianiu tzw. dopłat unijnych przy ustalaniu dochodowości gospodarstwa rolnego i rozliczenie małżonków z osiągniętego dochodu. Druga metoda sprowadza się do określenia dochodów ze wspólnego gospodarstwa z pominięciem tzw. dopłat unijnych, przez co przedmiotem podziału są oddzielnie dochody z gospodarstwa rolnego i oddzielnie tzw. dopłaty unijne. Trzecia metoda polega na podziale wyłącznie kwot uzyskanych z płatności bezpośrednich bez uwzględniania dochodu z gospodarstwa wspólnego. Przedstawione metody nie podlegają gradacji w tym sensie, że żadnej z nich nie można przypisać cechy wiodącej. Wybór konkretnej metody warunkowany jest stanem faktycznym sprawy i aktywnością procesową stron postępowania.

Wykaz literatury

- Bieluk J., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Budzinowski R., *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 3.
- Czerwińska-Koral K., *Pojęcie gospodarstwa rolnego w kodeksie cywilnym – zagadnienia wybrane*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2013, r. XIII.
- Jeżyńska B., [w:] B. Jeżyńska, A. Oleszko, *Prawo rolne i żywnościowe. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 2003.
- Jurewicz A., [w:] A. Stelmachowski (red.), *Prawo rolne*, LexisNexis, Warszawa 2003.
- Jurcewicz A., Włodarczyk B. [w:] P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Mrówczyńska-Kamińska A., *Znaczenie rolnictwa w gospodarce narodowej w Polsce, analiza makroekonomiczna i regionalna*, „Problemy Rolnictwa Światowego” 2008, nr 5.
- Naworski J.P., *Status prawny rolnika indywidualnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 10.
- Pietraszewski M., *Czy rolnik indywidualny jest przedsiębiorcą w świetle kodeksu cywilnego?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4.
- Ptaszyk M., *Nowe zasady obrotu nieruchomościami rolnymi inter vivos*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 7.
- Rakowski S., *Pojęcie gospodarstwa rolnego w świetle przepisów prawa cywilnego*, „Nowe Prawo” 1971, nr 11.
- Stelmachowski A., [w:] P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, PWN, Warszawa 1994.

³⁷ Postanowienie SN z 13 grudnia 2013 r., sygn. akt III CZP 86/13, Lex nr 1448745.

Summary

The rules of investigation and settlement of funds from direct payments granted to farmers in proceedings for the division of the property

Keywords: civil law, civil procedure, division of property between spouses, direct payments, EU subsidies.

Funds obtained under direct payments are a permanent component of income obtained from running a farm, and thus demands for their settlement are commonly encountered in cases concerning the division of the property. The study aims to establish and present the rules for their investigation and settlement. The considerations have been divided into two main parts the first of which concerns the issues related to the settlement of direct payments collected by one of the spouses during the statutory joint property regime, while the second part is devoted to the analysis of these issues in the period between the termination of the statutory joint ownership and the division of the property.

The conducted research shows a very clear evolution in case law relating to the admissibility of settling funds from the so-called EU subsidies in proceedings for the division of the property. In the light of the currently dominant standpoint under civil law, there are no axiological grounds for special treatment of income such as direct payments attributed to the common property, even though these payments are granted under the administrative and legal procedure.

According to the author, this position is correct. It should be emphasized, however, that the obligation to settle direct payments when dividing the joint property does not mean that they must be split evenly. As a rule, funds from direct payments for the period before the termination of statutory joint property of spouses are not subject to settlement as they are treated as income from the joint property and allocated to meet the needs of the family. Therefore, if one of the spouses demands their settlement, in principle, they bear the burden of proof that the funds were not allocated to the needs of the family. However, after the termination of joint property, the spouse submitting such a request must meet the difficult procedural requirements provided for the claimant pursuing his claim. Only then it is possible to divide the funds obtained from direct payments. The method based on which they will be settled depends on the factual status of the case. The author describes the most common methods of accounting for the so-called EU subsidies used by courts and provides the situations that justify their application.